

Budúcnosť komunitných záhrad ako alternatíva čerstvých a zdravých potravín v meste Bratislava

Petra Hencelová

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava, Slovenská republika; hencelova10@uniba.sk

Abstract

The future of community gardens as an alternative to fresh and healthy food in the city of Bratislava.

The post is focused on the future of community gardens in the city of Bratislava. The paper examines threats from the viewpoint of community garden managers and deals with the negative effects that threaten community gardens. By evaluating the positive and negative experiences and perceptions of community garden managers is outlined their further development in Bratislava. Community gardens became a place for recreation, social and community development. The most serious threats to the functioning of community gardens in the future may be misunderstanding among members, diminishing members' interest, vandalism problems or developers' interest. Managers see the future of community gardens in the development of urban agriculture and the space of gardens and community development.

Keywords: *community gardens; the future; community building; Bratislava*

Úvod a formulácia cieľa

Spilková et al. [1] vnímajú komunitnú záhradu ako otvorený priestor riadiaci a prevádzkujúci členmi miestnej komunity, v ktorej sa pestujú potraviny alebo kvety, pričom celková plocha záhrady je kolektívna. Akákoľvek pozitívna participácia obyvateľov miest podieľajúcich sa na tvorbe komunitných záhrad má vplyv na ich sociálny život. Komunitné záhrady sú chápané ako spôsob komunikácie a vytvárania sociálnych vzťahov [2]. Možno ich priradiť k formám alternatívnych potravinových sietí, v ktorých sú producenti zároveň aj spotrebitelia [3].

Príspevok je zameraný na budúcnosť komunitných záhrad, ako alternatíva pestovania čerstvých plodín v mestskom prostredí. Pestovanie plodín a výroba potravín sa vo všeobecnosti pokladá za základnú funkciu komunitných záhrad, avšak záhrady vytvárajú aj iné, ďalšie výhody. Podporujú zdravý životný štýl, rozvoj komunity a súdržnosť [4, 5]. Komunitné záhrady napomáhajú zlepšiť rodinám potravinovú sebestačnosť, prísun čerstvých potravín v čase pestovateľskej sezóny a vylepšenie finančnej situácie [6]. Armstrong [7] uvádza, že komunitné záhrady prispievajú k mentálnemu duševnému zdraviu a podporujú fyzickú aktivitu členov záhrad. Ako jedna z foriem alternatívnych potravinových sietí predstavuje významný systém ekologickej udržateľnosti a zodpovednosti za potravinovú

bezpečnosť. Ako bude pokračovať ich ďalší rozvoj na území mesta Bratislava? Čo považujú správcovia komunitných záhrad za najväčšie ohrozenie fungovania záhrad v budúcnosti?

Cieľom tohto príspevku je zhodnotiť tému komunitných záhrad v zmysle zodpovedania uvedených výskumných otázok:

O1: Sú komunitné záhrady na území mesta Bratislava ohrozované negatívnymi vplyvmi? Ide o zhodnotenie ohrozenia z pohľadu správcov komunitných záhrad.

O2: Aká je budúcnosť komunitných záhrad na území mesta? Zhodnotením pozitívnych a negatívnych skúseností a percepcií správcov komunitných záhrad je načrtnutý ich ďalší vývoj v Bratislave.

Materiál a metódy

Zber dát o komunitných záhradách a ich členoch prebiehal tromi metodologickými postupmi: i) dotazníkový prieskum a ii) pološtruktúrovaný rozhovor so správcami, iii) terénny výskum s pozorovaním a fotodokumentáciou. Pri výskume alternatívnych potravinových sietí (ďalej APS) [8] sa vo veľkom využívajú kvalitatívne metódy na úkor kvantitatívnych metód [9]. Zdroje dát APS zväčša obsahujú iba geograficky, časovo a tematicky obmedzenú vzorku, preto neexistuje dostatočné množstvo kvantitatívnych štúdií o APS [10].

Prvý metodologický postup – Dotazníkový prieskum so správcami ($n = 11$) komunitných záhrad bol realizovaný pri osobnom stretnutí [11]. Dotazník obsahoval štyri sekcie. Prvá z nich bola zameraná na základné informácie (počet členov, pohlavie, vek, rozloha pozemku a pod.). Druhá sekcia riešila fungovanie komunitnej záhrady (forma organizácie, vplyv mesta, financovanie, úloha správcu a pod.). Zhodnotenie členov komunitnej záhrady bolo základom tretej sekcie. Otázky poslednej, štvrtej sekcii boli sústredené na zhodnotenie budúcnosti komunitných záhrad v Bratislave.

Druhý metodologický postup primárneho zberu dát vychádzal z pološtruktúrovaných rozhovorov [12] so správcami ($n = 11$) komunitných záhrad. Išlo o pološtruktúrované rozhovory počas mesiaca január 2018 so všetkými správcami komunitných záhrad. Cieľom pološtruktúrovaných rozhovorov bolo zhodnotiť rozdiely vo vnútornej organizácii, forme, funkčnosti, lokalizácii komunitných záhrad a i., zhodnotiť reflexie správcov komunitných záhrad na členov (kto sú, aké vzťahy prevládajú v komunitných záhradách, akým spôsobom získavajú členov, aké sú najčastejšie dôvody vystúpenia a pod). Pološtruktúrované rozhovory trvali od 45 do 90 min a boli zaznamenané na diktafón a následne prepísané. Práve dáta z pološtruktúrovaných rozhovorov tvorili bázu kvalitatívneho prístupu analýzy komunitných záhrad v Bratislave.

Tretím metodologickým postupom zberu dát bol terénny výskum s pozorovaním a fotodokumentáciou fotografií komunitných záhrad [13, 14]. Pozorovanie a fotodokumentácia komunitných záhrad prebiehali v jarných mesiacoch v roku 2018. Cieľom terénneho výskumu bolo pozorovať sociálne vzťahy a interakcie medzi členmi komunitných záhrad.

Výsledky a diskusia

Na území mesta Bratislava sa v súčasnosti nachádza 13¹ fungujúcich komunitných záhrad (ďalej KZ). Trend zakladania KZ v Bratislave existuje už od roku 2012, kedy sa začali objavovať prvé KZ rozrastajúce sa o nových členov. Počas ostatných rokov niektoré KZ zanikli z rôznych dôvodov (napr. nepredĺženie nájomnej zmluvy, predaj súkromného pozemku, nezrovnalosti v ústnej dohode a i.). Avšak, vo všeobecnosti možno konštatovať, že rozvoj KZ zaznamenal za ostatné roky vzostup. Keďže KZ reprezentujú relatívne nový a populárny spôsob pestovania čerstvých plodín a vytvárania komunit v urbánnom prostredí na Slovensku, snahou tohto príspevku bolo riešenie problému budúceho vývoja KZ v Bratislave. Z pohľadu záujmu o členstvo v KZ možno predpokladať zvyšujúci záujem obyvateľov mesta. Výskum poukázal, že až 60 % členov KZ sú ich členmi menej ako jeden rok (od roku 2017). Za ostatné dva roky (2016 - 2017) sa členmi KZ stalo 76 % všetkých súčasných členov KZ.

Z pohľadu správcov KZ možno vychádzať z odpovedí na tri otázky. Odpovede na prvú z nich: „Čo vnímate ako najväčšie ohrozenie pre fungovanie vašej KZ v budúcnosti?“ vychádzajú z dvoch ohrození. Menšia skupina správcov KZ vníma ako ohrozenie „nedorozumenia medzi členmi“ alebo „vzťah na sídlisku so susedmi záhradky“. Je potrebné upozorniť aj na negatívne sociálne javy, akými sú vandalizmus a krádeže. Jeden zo správcov KZ vníma ako najväčšie ohrozenie „frustráciu z krádeží“, ďalší sa vyjadruje nasledovne: „Problémom je vandalizmus, niekto k nám chodí do záhrady pravidelne kradnúť, bezdomovci zas chodia oberať zeleninu alebo nám vypúšťajú vodu a zámerne škodia. Pravdepodobne je to niekto z reštituentov, pretože každá vinica je v reštitučnom konaní, ... hnevajú nás tieto krádeže a nevieme čo s tým robiť.“ Správcovia takmer všetkých KZ vnímajú väčšie ohrozenie fungovania KZ zo strany majiteľov pozemkov, resp. mestskej časti alebo developerov „neochota mesta/mestskej časti pomôcť KZ, developerské snahy o zastavanie územia“,

¹ Údaj zo dňa 4. marec, 2019.

„záujem developerov, pokles záujmu zo strany členov, drahý budúci nájom“ alebo „zabratie pozemku mestom“.

Odpovede na druhú otázku k budúcnosti KZ na území mesta: „Pokúste sa opísať vašu KZ v budúcnosti (o 5 - 10 rokov).“ možno rozdeliť do dvoch skupín. Prvá skupina odpovedí rieši rozvoj mestského poľnohospodárstva a priestoru. *„Rozšírenie KZ o ihrisko, hojdačku, šmýkačku. Vytvárať vyvýšené záhony na skvalitnenie pôdy, spolupráca s budúcimi obyvateľmi nových developerských projektov, väčší verejno-prospešný rozmer.“* (rozlohou veľká KZ, počtom členov malá KZ). *„Vytvorenie vertikálnej záhrady na stene, celá plocha záhrady bude využívaná na pestovanie, bude hotový chodník. Ľudia ktorí sú tu teraz, budú tu aj o 5 rokov.“* (stredne veľká KZ rozlohou aj počtom členov). *„Veľká výzva je nechať projekt bežať sebestačne. Projekt je ekonomicky neutrálny, financie sú dobre nastavené prostredníctvom členských príspevkov, správa záhrady je dobre rozdelená.“* (rozlohou aj počtom členov veľká KZ). Druhá, početnejšia, skupina odpovedí správcov je zameraná na rozvoj komunity. *„Prijemná zelená oáza pri Dunajskom nábreží poskytujúca miesto na oddych členom a návštevníkom komunitnej dielne Cyklokuchyňa aj okoloidúcim, obklopená ďalšími komunitnými projektami.“* (rozlohou stredne veľká KZ, počtom členov malá KZ). *„Menej sústredenia na pestovanie v boxoch, vytvárať miesto na stretávanie, grilovačky, aby sa deti mali kde hrať. Vytvárať neobvyklé miesto so silným komunitným charakterom.“* (rozlohou aj počtom členov veľká KZ). *„Aby záhrada fungovala, aby to bola záhrada spoločnej komunity, aby fungovala ako taká sociálna bunka. Aby bola otvorená, aby sa nevytvorila sorta len záhradkárov.“* (rozlohou veľká KZ, počtom členov stredne veľká KZ).

Správcovia KZ sa mohli v otvorenej otázke vyjadriť aj k nasledujúcej otázke: „Navrhnete kroky pre lepšie fungovanie vašej KZ v budúcnosti.“ Možno prekvapujúco, iba dvaja správcovia KZ komentovali kroky budúceho fungovania KZ zvýšeným finančným tokom: *„získanie financií na rozšírenie KZ...“* alebo *„investície do obnovy záhrady (opravy)...“* Väčšina správcov KZ navrhuje upevnenie sociálnych vzťahov v komunite a zlepšenie komunikácie: *„pravidelné brigády, stretávanie sa členov, sociálny kontakt, férové pravidlá pre všetkých“*, *„stabilné vedenie, komunikácia, lepšie napojenie na sídlisko“* alebo *„lepšia participácia členov, aby každý člen vnímal zodpovednosť, účasť na brigádach a podujatiach.“* Len jeden zo správcov sa na otázku lepšieho fungovania KZ zamerl na tému podpory vedenia mesta (Magistrátu) nasledovne: *„žiadame granty... nevidím v tom význam, peniaze nezmenia stav čo tu je. Zmenila by to poriadna spolupráca s mestom, ale vedenie mesta (Magistrát) nič nezmení. Mesto by malo projekty systémovo podporovať, malo by mať vytvorenú politiku, kde pomáha ľuďom, ktorí chcú takéto veci robiť a hľadajú pozemky pre*

vznik záhrad. Nechcem, aby sme s Magistrátom založili ďalšiu záhradu, ale chcem, aby sme spolu vytvorili systém, ako si ľudia môžu zakladať záhrady... a to sa nedá v žiadnom prípade. Nikto tam nie je, kto by mal kompetencie riešiť to.“ Istá pasívna pozícia zo strany samosprávy vychádza aj z absencie termínu „komunitná záhrada“ v plánovacích dokumentoch samospráv [12]. Možno konštatovať, že chýbajúce pravidlá a neexistujúca proaktívna politika lokálnych inštitúcií s cieľom podporiť občianske aktivity a usmerňovať urbánne premeny, sú hlavnou brzdiacou pákou podpory verejného priestranstva z pohľadu lokálneho aktivizmu [15].

Záver

Predkladaný príspevok je zameraný na zhodnotenie budúcnosti komunitných záhrad na území mesta Bratislava ako miesta pestovania plodín, oddychu a relaxu, stretávania členov komunitných záhrad a budovania komunity. Bratislavské komunitné záhrady získali v uplynulých rokoch väčšiu popularitu, pričom zaangažovanosť miestnych spoločností má vzostupný trend. Výskum poukázal na negatívne vplyvy, ktoré by mohli v budúcnosti ohroziť fungovanie komunitných záhrad. Za najväčšie ohrozenie fungovania KZ v budúcnosti považujú správcovia zlé sociálne vzťahy medzi členmi, problém nájomných zmlúv, developerské snahy o zastavanie územia či vandalizmus a krádeže (O1).

Odpovede správcov na otázku k budúcnosti KZ na území mesta Bratislava (O2) sú zamerané na upevnenie vzťahov v komunite a v rozvoji samotného priestoru komunitnej záhrady (dostavba ihriska, hojdačky, funkčné usporiadanie). Pre lepšie fungovanie KZ v budúcnosti správcovia navrhujú aj zvýšenie financií či väčšiu podporu zo strany vedenia mesta (Magistrátu).

Pod'akovanie

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0232.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Spilková J., Vágner J. (2017) *Nor. Geo. Tid.-Norw. Journ. of Geo.* 72(1), p. 1
- [2] Goodman D., DuPuis E. M., Goodman, M. K. (2012) *Alternative food networks: Knowledge, practice, and politics.* Routledge, Londýn, UK, p. 143
- [3] Spilková J. a kol. (2016) *Alternativní potravinové sítě: Česká cesta.* Karolinum Press, Praha, p. 14
- [4] Pudup M. B. (2008) *Geofor.* 39(3), p. 1228

- [5] Schupp J. L., and Sharp J. S. (2012) *Agricul. and Hum. Val.* 29(1), p. 93
- [6] Saldivar-Tanaka L., & Krasny M. E. (2004) *Agricul. and Hum. Val.* 21(4), p. 399
- [7] Armstrong D. (2000) *Health & Pla.* 6(4), p. 319
- [8] Križan F., Bilková K. (2019) *Geografia spotreby: úvod do problematiky.* Univerzita Komenského, Bratislava, p. 79
- [9] Guitart D., Pickering C., Byrne J. (2012) *Urb. For. & Urb. Green.* 11(4), p. 364
- [10] Syrovátková M. (2017) *Alternativní potravinové sítě v postkomunistickém kontextu: Farmářské trhy a farmářské obchody v Česku. (Dizertačná práca)* Univerzita Karlova v Praze
- [11] Corrigan M. P. (2011) *Appl. Geo.* 31(4), p. 1232
- [12] Borčić L. S., Cvitanović M., & Lukić A. (2016) *Geofor.* 77, p. 51
- [13] Philips A. (2013) *Designing urban agriculture: a complete guide to the planning, design, construction, maintenance, and management of edible landscapes.* John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, USA, p. 68
- [14] Bryman A. (2012) *Social research methods: 4th edition.* Oxford University Press Inc., New York, USA, p. 270
- [15] Šuška P. (2014) *Socio.-Slo. Socio. Rev.* 46(1), p. 60